

Metoda elementów skończonych

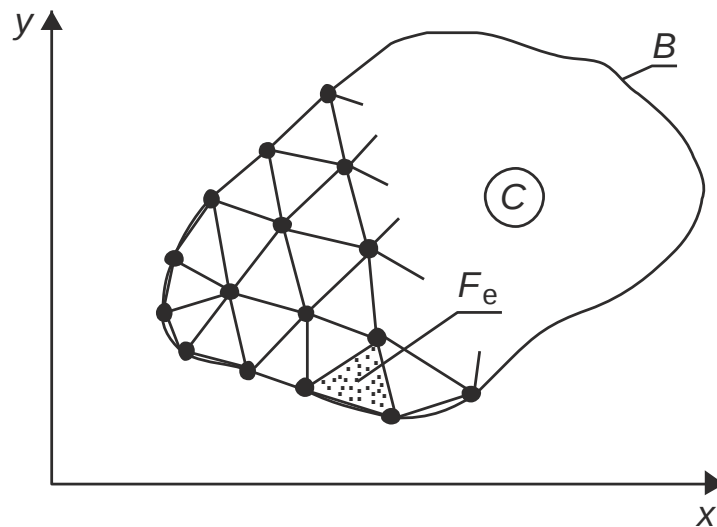
Rozpatrzmy równanie różniczkowe ważne w obszarze ciągłym C zapisane symbolicznie

$$\Omega(h) = 0$$

z warunkami brzegowymi

$$B(h) = 0$$

gdzie h reprezentuje poszukiwaną funkcję.

W celu uzyskania przybliżonego rozwiązania obszar C dzieli się na mniejsze podobszary – „elementy skończone” .

Zakłada się, że elementy łączą się ze sobą tylko w skończonej liczbie punktów znajdujących się na ich obwodzie. Punkty te nazywa się węzłami.

Nieznaną funkcję h aproksymuje się wewnątrz obszaru C wyrażeniem:

$$\bar{h} = \mathbf{N} \cdot \mathbf{h}$$

gdzie: $\bar{h}$ – przybliżenie funkcji h ,

$$\mathbf{N} = [..., N_i, N_j, N_k, ...],$$

$$\mathbf{h} = (..., h_i, h_j, h_k, ...)^\top.$$

Składowymi wektora $\mathbf{h}$ są węzłowe wartości funkcji h .

W zagadnieniu nieustalonym wartości węzłowe są funkcjami czasu.

N jest zbiorem funkcji zależnych tylko od współrzędnych przestrzennych. Funkcje te należy tak dobrać, aby powyższe równanie było spełnione, gdy wstawi się do niego współrzędne odpowiednich węzłów obszaru. Są to tzw. **funkcje kształtu** lub **funkcje bazowe**.

Jeżeli funkcja $\bar{h}$ jest przybliżeniem rozwiązania dokładnego h w obszarze rozwiązania C , to nie spełni ona dokładnie rozwiązywanego równania różniczkowego i będzie

$$\Omega(\bar{h}) = R \neq 0$$

Rozwiązaniem najdokładniejszym będzie takie, które zredukuje resztę R do wartości najmniejszych w całym obszarze rozwiązania.

Zatem rozwiązanie powinno spełniać warunek:

$$\int_C W \cdot R \cdot dC = 0$$

gdzie: W jest pewną funkcją wagową zależną tylko od współrzędnych.

Jeżeli poszukiwana funkcja h aproksymowana jest na podstawie M nieznanych jej wartości w M węzłach, to można wybrać M liniowo niezależnych funkcji wagowych W_i , uzyskując w ten sposób odpowiednią liczbę równań

$$\int_C W_i \cdot \Omega(\bar{h}) \cdot dC = \int_C W_i \cdot \Omega(\mathbf{N} \cdot \mathbf{h}) dC = 0 \quad (i = 1, 2, \dots, M)$$

z których należy wyznaczyć $\mathbf{h}$ jako rozwiązanie problemu.

Jeżeli przyjmiemy $W_i = N_i$, tzn. że funkcjami wagowymi będą funkcje kształtu, to proces taki, znany pod nazwą **procedury Galerkina** prowadzi z reguły do najlepszego przybliżenia.

Procedura Galerkina sprowadza rozwiązanie problemu do następującego układu równań:

$$\int_C \Omega(\mathbf{N} \cdot \mathbf{h}) N_i \cdot dC = 0$$

gdzie: $i = 1, 2, 3, \dots, M$,
 M – liczba węzłów w obszarze C .

Przyjmuje się, że całka liczona w całym obszarze C może być zastąpiona sumą całek liczonych w poszczególnych elementach obszaru. Zatem:

$$\int_C \Omega(\mathbf{N} \cdot \mathbf{h}) \mathbf{N} \cdot dC = \sum_{e=1}^m \int_{F_e} \Omega(\mathbf{N}_e \cdot \mathbf{h}_e) \mathbf{N}_e^T dF_e = 0$$

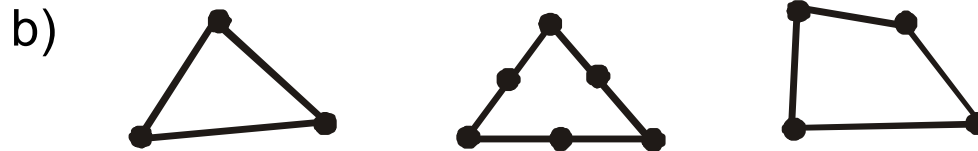
gdzie: m – całkowita liczba elementów, na jaką podzielono obszar C ,
 F_e – powierzchnia „elementu skończonego” o numerze e .

Wybór funkcji kształtu:

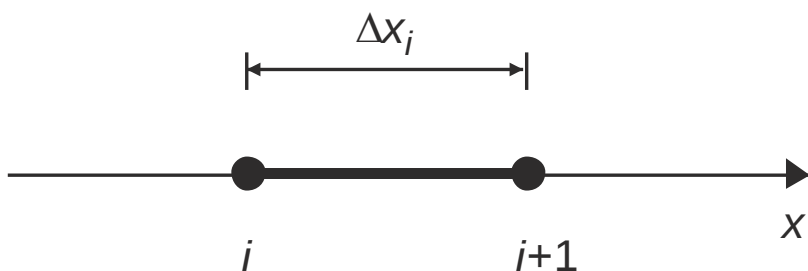
Od funkcji kształtu wymaga się, aby:

- były ciągłe w elemencie,
- zapewniały ciągłość funkcji f na styku elementów.

Dla zagadnień 1D elementem skończonym może być odcinek zbudowany na dwu lub więcej węzłach (a), natomiast dla zagadnień 2D będzie nim dowolna figura płaska (b).

Rozpatrzmy jednowymiarowy element e będący odcinkiem ograniczonym węzłami i oraz $i + 1$ o długości $\Delta x_i = x_{i+1} - x_i$

W najprostszym wypadku funkcję h można aproksymować wewnątrz elementu za pomocą wyrażenia liniowego:

$$\bar{h} = a \cdot x + b$$

Współczynniki a i b można wyznaczyć z warunków w węzłach na końcach elementów

$$h_i = a \cdot x_i + b$$

$$h_{i+1} = a \cdot x_{i+1} + b$$

Są one równe

$$a = \frac{h_{i+1} - h_i}{x_{i+1} - x_i}, \quad b = \frac{h_{i+1} - h_i}{x_{i+1} - x_i} x_i + h_i$$

Formuła aproksymacyjna przyjmie postać:

$$\bar{h} = \frac{h_{i+1} - h_i}{x_{i+1} - x_i} x - \frac{h_{i+1} - h_i}{x_{i+1} - x_i} x_i + h_i$$

W standardowej formie:

$$\bar{h} = \mathbf{N}_e \cdot \mathbf{h}_e$$

gdzie

$$\mathbf{N}_e = [N_i, N_{i+1}], \quad \mathbf{h}_e = \begin{Bmatrix} h_i \\ h_{i+1} \end{Bmatrix}$$

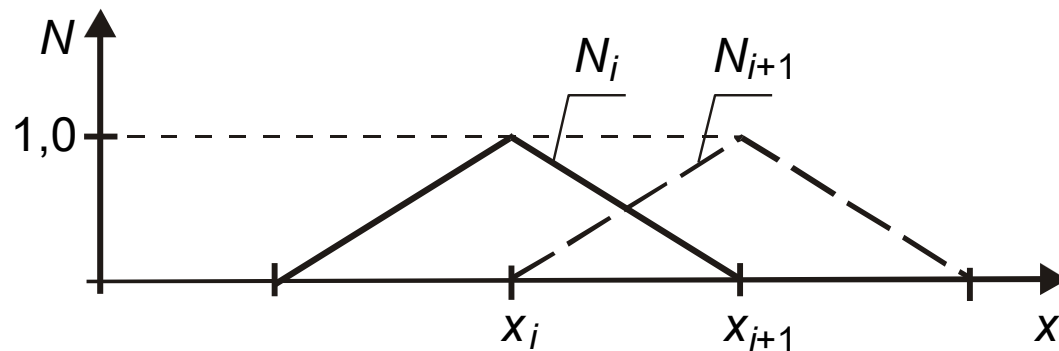
e - indeks elementu, w którym dokonujemy aproksymacji.

przy czym

$$N_i(x) = \frac{x_{i+1} - x}{x_{i+1} - x_i}, \quad N_{i+1}(x) = \frac{x - x_i}{x_{i+1} - x_i} \quad \text{dla} \quad x_i \leq x \leq x_{i+1}$$

$$N_i(x) = \begin{cases} 0 & \text{dla } x < x_{i-1}, \\ \frac{x - x_{i-1}}{x_i - x_{i-1}} & \text{dla } x_{i-1} \leq x < x_i, \\ 1 & \text{dla } x = x_i, \\ \frac{x_{i+1} - x}{x_{i+1} - x_i} & \text{dla } x_i < x \leq x_{i+1}, \\ 0 & \text{dla } x > x_{i+1}. \end{cases}$$

Funkcje „daszkowate” $N_i(x)$ przyjmują w każdym węźle j wartość jednostkową i liniowo zmieniają ją w kierunku sąsiednich węzłów $j-1$ oraz $j+1$. Poza tymi węzłami ich wartości są zerowe.

Rys. Liniowe funkcje kształtu N_j oraz N_{j+1}

Aproksymacja funkcji h w elemencie 1D:

$$\bar{h} = N_i \cdot h_i + N_{i+1} \cdot h_{i+1}$$

Różniczkowanie funkcji kształtu w elemencie:

$$\frac{dN_i}{dx} = \frac{d}{dx} \left(\frac{x_{i+1} - x}{x_{i+1} - x_i} \right) = -\frac{1}{\Delta x_i};$$

$$\frac{dN_{i+1}}{dx} = \frac{d}{dx} \left(\frac{x - x_i}{x_{i+1} - x_i} \right) = \frac{1}{\Delta x_i}$$

gdzie: Δx_i – długość elementu.

Całkowanie funkcji kształtu w elemencie:

$$\int_{x_i}^{x_{i+1}} N_i dx = \int_{x_i}^{x_{i+1}} \frac{x_{i+1} - x}{\Delta x_i} dx = \frac{1}{2} \Delta x_i$$

Obliczanie całek z iloczynu funkcji kształtu można prowadzić wykorzystując wzór:

$$\int_{x_i}^{x_{i+1}} N_i^\alpha N_j^\beta dx = \int_{x_i}^{x_{i+1}} N_i^\beta N_j^\alpha dx = \frac{\alpha! \beta!}{(\alpha + \beta + 1)!} \Delta x_i = \frac{A}{B} \Delta x_i$$

gdzie: α, β – całkowite wykładniki potęg

Wartości całek z iloczynów funkcji kształtu dla elementów liniowych

$\alpha + \beta$	α	β	A	B
1	1	0	1	2
2	2 1	0 1	2 1	6
3	3 2	0 1	3 1	12
4	4 3 2	0 1 2	12 3 2	60
5	5 4 3	0 1 2	10 2 1	60

Różniczkowanie funkcji aproksymowanej $\bar{h} = N_i \cdot h_i + N_{i+1} \cdot h_{i+1}$

- względem zmiennej x

$$\begin{aligned}\frac{d\bar{h}}{dx} &= \frac{d}{dx} (N_i \cdot h_i + N_{i+1} \cdot h_{i+1}) = h_i \frac{dN_i}{dx} + h_{i+1} \frac{dN_{i+1}}{dx} = \\ &= h_i \frac{-1}{\Delta x} + h_{i+1} \frac{1}{\Delta x} = \frac{-h_i + h_{i+1}}{\Delta x}\end{aligned}$$

- względem czasu t

$$\frac{d\bar{h}}{dt} = \frac{d}{dt} (N_i \cdot h_i + N_{i+1} \cdot h_{i+1}) = N_i \frac{dh_i}{dt} + N_{i+1} \frac{dh_{i+1}}{dt}$$

Aproksymacja funkcji h w elemencie 2D (trójkątnym):

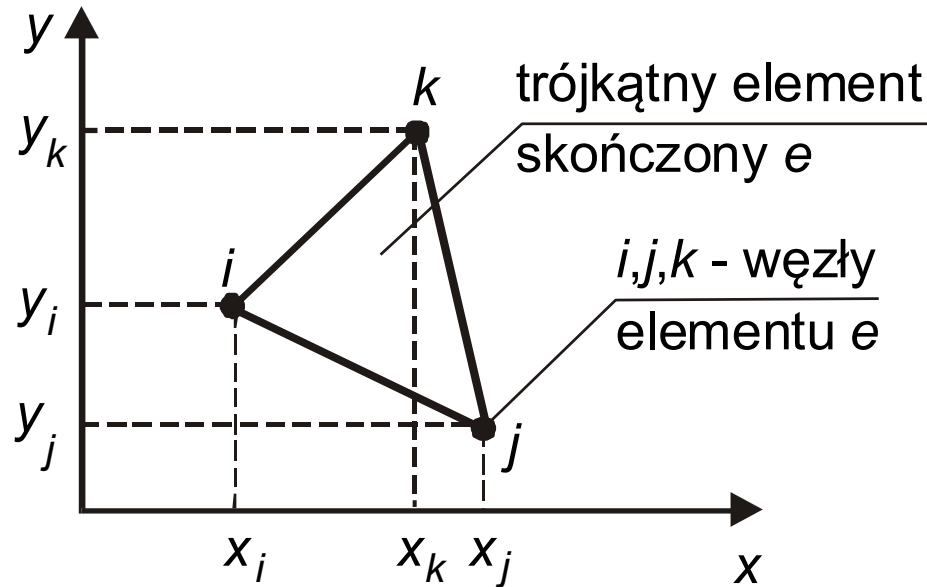
W przypadku zagadnień 2D elementami skończonymi mogą być dowolne figury płaskie.

Najbardziej popularny: element trójkątny

Korzystne cechy elementów trójkątnych:

- większa, niż w przypadku np. elementów kwadratowych lub prostokątnych, elastyczność w odwzorowywaniu geometrii obszarów;
- dla każdego elementu trójkątnego można, w zależności od liczby węzłów, dobrać wielomiany gwarantujące wymagane własności funkcji kształtu;
- wynikowe całki oblicza się analitycznie.

Bezpośredni sposób tworzenia liniowych funkcji kształtu dla elementów trójkątnych.

Najprostsza funkcja kształtu dla trójkątnego elementu skończonego e zbudowanego na węzłach (i, j, k) to liniowa funkcja kształtu

Liniowa funkcja kształtu ma następującą postać:

$$\bar{h}(x, y) = \alpha_0 + \alpha_1 x + \alpha_2 y$$

gdzie: h_i, h_j, h_k - wartości funkcji $h(x, y)$ w węzłach.

Współczynniki α_0, α_1 i α_2 należy tak dobrać, aby w węzłach i, j, k funkcja h przyjęła wartości h_i, h_j oraz h_k czyli

$$h_i = \alpha_0 + \alpha_1 x_i + \alpha_2 y_i$$

$$h_j = \alpha_0 + \alpha_1 x_j + \alpha_2 y_j$$

$$h_k = \alpha_0 + \alpha_1 x_k + \alpha_2 y_k$$

Równania tworzą układ, który po rozwiązaniu względem $\alpha_0, \alpha_1, \alpha_2$ umożliwia zapisanie następującej formuły aproksymującej funkcję $h(x, y)$

$$\begin{aligned}\bar{h} = & \frac{1}{2F_e}(a_i + b_i x + c_i y)h_i + \frac{1}{2F_e}(a_j + b_j x + c_j y)h_j \\ & + \frac{1}{2F_e}(a_k + b_k x + c_k y)h_k,\end{aligned}$$

lub krócej w standardowej formie

$$\bar{h} = N_i h_i + N_j h_j + N_k h_k = \mathbf{N}_e \mathbf{h}_e$$

gdzie: $N_i(x, y) = \frac{1}{2F_e} (a_i + b_i x + c_i y)$

$$N_j(x, y) = \frac{1}{2F_e} (a_j + b_j x + c_j y)$$

$$N_k(x, y) = \frac{1}{2F_e} (a_k + b_k x + c_k y)$$

$$F_e = \frac{1}{2} \begin{vmatrix} 1 & x_i & y_i \\ 1 & x_j & y_j \\ 1 & x_k & y_k \end{vmatrix} = \frac{1}{2} (c_k b_j - c_j b_k) \quad (\text{pole elementu } e)$$

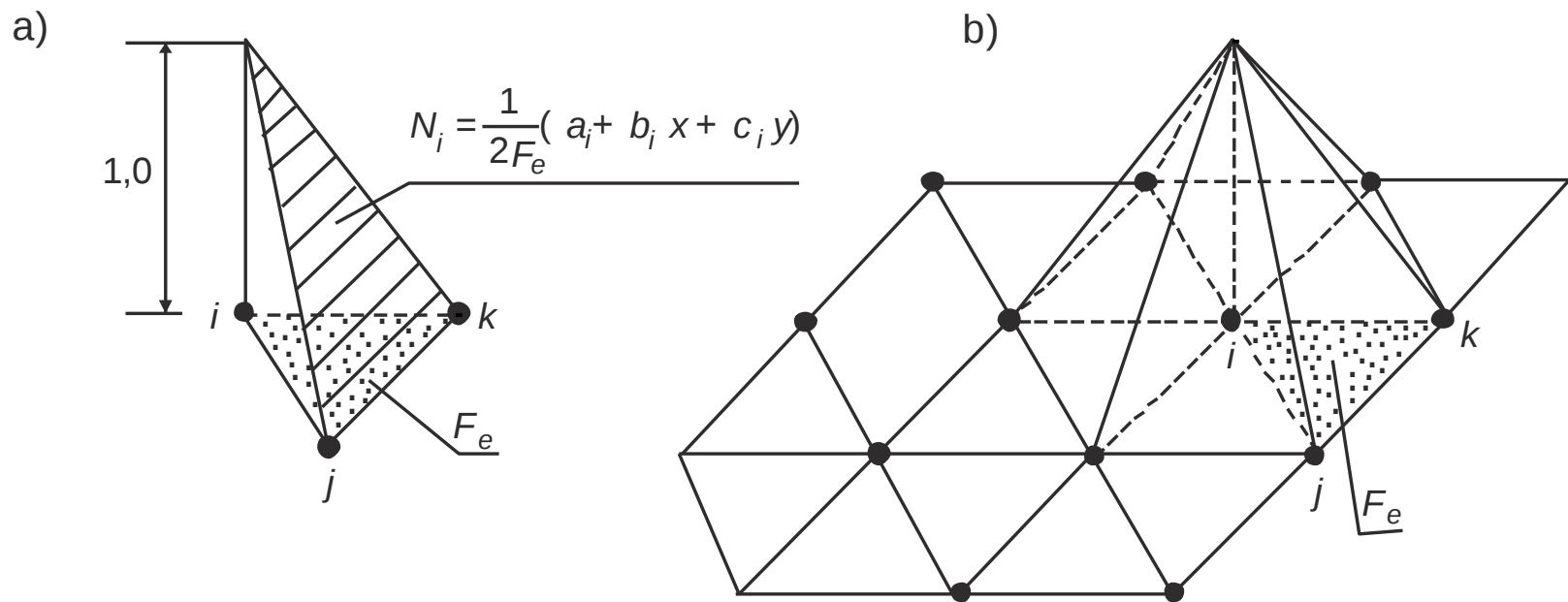
przy czym: $a_i = x_j y_k - x_k y_j, \quad a_j = x_k y_i - x_i y_k, \quad a_k = x_i y_j - x_j y_i,$

$$b_i = y_j - y_k, \quad b_j = y_k - y_i, \quad b_k = y_i - y_j,$$

$$c_i = x_k - x_j, \quad c_j = x_i - x_k, \quad c_k = x_j - x_i.$$

Funkcje N_i , N_j , N_k zależą od geometrii elementu i spełniają warunki nałożone na funkcje kształtu:

$$\begin{array}{ll} N_i = 1 & \text{w węźle } i \\ N_j = 1 & \text{w węźle } j \\ N_k = 1 & \text{w węźle } k \end{array} \quad \text{oraz} \quad \begin{array}{ll} N_i = 0 & \text{w węzłach } j \text{ oraz } k, \\ N_j = 0 & \text{w węzłach } i \text{ oraz } k, \\ N_k = 0 & \text{w węzłach } i \text{ oraz } j. \end{array}$$

Rys. Liniowe funkcje kształtu dla elementów trójkątnych

Różniczkowanie funkcji kształtu względem zmiennych przestrzennych:

$$\frac{\partial N_i}{\partial x} = \frac{b_i}{2F_e}, \quad \frac{\partial N_j}{\partial x} = \frac{b_j}{2F_e}, \quad \frac{\partial N_k}{\partial x} = \frac{b_k}{2F_e}$$

$$\frac{\partial N_i}{\partial y} = \frac{c_i}{2F_e}, \quad \frac{\partial N_j}{\partial y} = \frac{c_j}{2F_e}, \quad \frac{\partial N_k}{\partial y} = \frac{c_k}{2F_e}$$

Różniczkowanie funkcji aproksymowanej względem x oraz y :

$$\frac{\partial \bar{h}}{\partial x} = \frac{1}{2F_e} (b_i h_i + b_j h_j + b_k h_k)$$

$$\frac{\partial \bar{h}}{\partial y} = \frac{1}{2F_e} (c_i h_i + c_j h_j + c_k h_k)$$

Różniczkowanie względem czasu funkcji aproksymowanej:

$$\frac{\partial \bar{h}}{\partial t} = N_i \frac{dh_i}{dt} + N_j \frac{dh_j}{dt} + N_k \frac{dh_k}{dt}$$

Całka z funkcji kształtu w elemencie e jest równa objętości ostrosłupa o podstawie elementu i wysokości jednostkowej, czyli

$$\iint_{F_e} N_i(x, y) dx dy = \frac{F_e}{3}$$

Obliczanie całki po powierzchni elementu e z iloczynu funkcji kształtu podniesionych do potęgi całkowitej:

$$\iint_{F_e} N_i^\alpha N_j^\beta N_k^\gamma dx dy = \frac{\alpha! \beta! \gamma!}{(\alpha + \beta + \gamma + 2)!} 2F_e = \frac{A}{B} F_e$$

Wartości całek z iloczynów funkcji kształtu dla elementów trójkątnych

$\alpha + \beta + \gamma$	α	β	γ	A	B
1	1	0	0	1	3
2	2	0	0	2	12
	1	1	0	1	12
3	3	0	0	6	60
	2	1	0	2	
	1	1	1	1	
4	4	0	0	12	180
	3	1	0	3	
	2	2	0	2	
	2	1	1	1	
5	5	0	0	60	1260
	4	1	0	12	
	3	2	0	6	
	3	1	1	3	
	2	2	1	2	

Rozwiązanie jednowymiarowego równania dyfuzji

1D równanie dyfuzji ze stałym współczynnikiem dyfuzji i bez członu źródłowego:

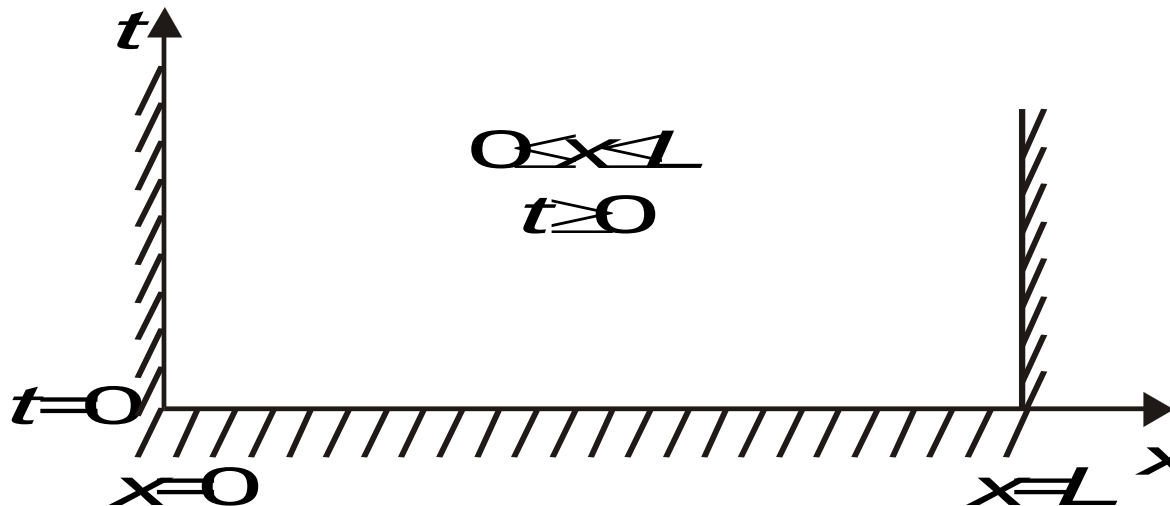
$$\frac{\partial C}{\partial t} - D \frac{\partial^2 C}{\partial x^2} = 0$$

oznaczenia: x – współrzędna przestrzenna,

t – czas,

C – wielkość skalarna (np. koncentracja czynnika rozpuszczonego w wodzie),

D – współczynnik dyfuzji.

Rys. Obszar całkowania równania dyfuzji i jego granice

Problem rozwiązania równania dyfuzji:

w obszarze: $0 \leq x \leq L$, $t \geq 0$ (rys.) należy znaleźć funkcję $C(x, t)$, która spełnia w nim równanie oraz zadane warunki początkowe i brzegowe (warunki dodatkowe na granicach obszaru).

— warunki początkowe

$$\text{dla } t = 0: C(x, t) = C_p(x), \quad (0 \leq x \leq L),$$

— warunki brzegowe

$$\text{dla } x = 0: C(x, t) = C_0(t), \quad (t \geq 0),$$

$$\text{dla } x = L: C(x, t) = C_L(t), \quad (t \geq 0),$$

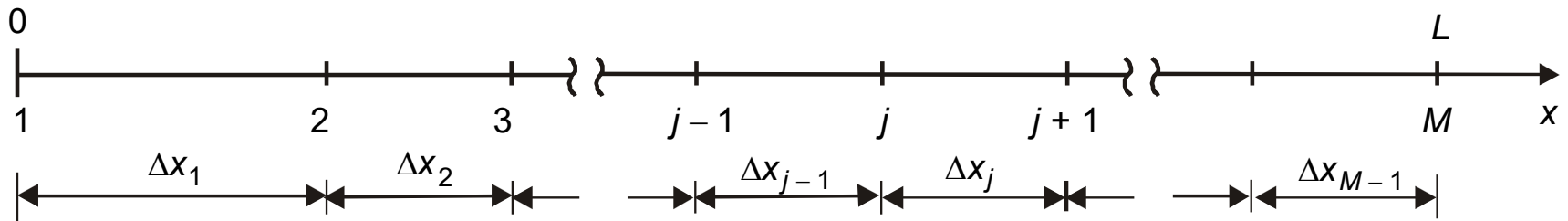
$$\text{lub } \left. \frac{\partial C}{\partial x} \right|_{x=L} = \phi_L(t) \quad (t \geq 0)$$

gdzie: L – długość odcinka kanału,

$C_p(t)$, $C_o(t)$, $C_L(t)$, $\phi_L(t)$ – znane funkcje.

Tok postępowania

Kanał o długości L dzielimy za pomocą M węzłów na $M - 1$ odcinków o długości Δx_j ($j = 1, 2, \dots, M - 1$):

Zgodnie z procedurą Galerkiną, rozwiązanie równania dyfuzji powinno spełniać warunek:

$$\int_0^L \mathbf{N} \left(\frac{\partial C_a}{\partial t} - D \frac{\partial^2 C_a}{\partial x^2} \right) dx = \sum_{j=1}^{M-1} \int_{x_j}^{x_{j+1}} \mathbf{N} \left(\frac{\partial C_a}{\partial t} - D \frac{\partial^2 C_a}{\partial x^2} \right) dx = 0$$

gdzie: $\mathbf{N} = (N_1(x), N_2(x), \dots, N_M(x))^T$ – wektor funkcji bazowych,
 C_a – aproksymacja funkcji C ,
 M – liczba węzłów,
 T – symbol transpozycji.

Standardowe podejście:

Wewnątrz każdego elementu j ograniczonego węzłami j oraz $j + 1$, poszukiwaną funkcję C aproksymuje się znaną formułą:

$$C_a(x, t) = \sum_{j=1}^M N_j(x) C_j(t) = \mathbf{N}^T \mathbf{C}$$

gdzie $\mathbf{C} = (C_1, C_2, \dots, C_M)^T$ jest wektorem węzłowych wartości funkcji C .

Do aproksymacji stosujemy liniowe funkcje bazowe.

$$N_j(x) = \begin{cases} 0 & \text{dla } x < x_{j-1} \\ \frac{x - x_{j-1}}{x_j - x_{j-1}} & \text{dla } x_{j-1} \leq x < x_j \\ 1 & \text{dla } x = x_j \\ \frac{x_{j+1} - x}{x_{j+1} - x_j} & \text{dla } x_j < x \leq x_{j+1} \\ 0 & \text{dla } x > x_{j+1} \end{cases}$$

Funkcje „daszkowate” $N_i(x)$ przyjmują w każdym węźle j wartość jednostkową i liniowo zmieniają ją w kierunku sąsiednich węzłów $j-1$ oraz $j+1$. Poza tymi węzłami ich wartości są zerowe.

Konsekwencja: w każdym elemencie jedynie dwie całki będą niezerowe.

$$I_j = \int_{x_j}^{x_{j+1}} \left[\frac{\partial C_a}{\partial t} - D \frac{\partial^2 C_a}{\partial x^2} \right] N_j dx$$

$$I_{j+1} = \int_{x_j}^{x_{j+1}} \left[\frac{\partial C_a}{\partial t} - D \frac{\partial^2 C_a}{\partial x^2} \right] N_{j+1} dx$$

Całkę I_j można przedstawić w postaci sumy dwóch całek:

$$I_j = I_j^{(1)} - I_j^{(2)}$$

Są one obliczane następująco:

$$\begin{aligned} I_j^{(1)} &= \int_{x_j}^{x_{j+1}} \frac{\partial C_a}{\partial t} N_j dx = \int_{x_j}^{x_{j+1}} \frac{\partial}{\partial t} (N_j C_j + N_{j+1} C_{j+1}) N_j dx = \\ &= \frac{dC_j}{dt} \int_{x_j}^{x_{j+1}} N_j^2 dx + \frac{dC_{j+1}}{dt} \int_{x_j}^{x_{j+1}} N_j N_{j+1} dx = \\ &= \frac{\Delta x_j}{3} \frac{dC_j}{dt} + \frac{\Delta x_j}{6} \frac{dC_{j+1}}{dt}, \end{aligned}$$

W całce $I_j^{(2)}$ występuje pochodna funkcji C II rzędu.

Tymczasem do aproksymacji C zastosowano funkcje liniowe, dla których druga pochodna nie istnieje.

W celu uniknięcia konfliktu, można dokonać całkowania przez części, według znanej formuły:

$$\int u dv = uv - \int v du$$

Przyjmując

$$u = N_j \quad \text{oraz} \quad v = \frac{\partial C_a}{\partial x}$$

otrzymuje się:

$$\begin{aligned}
 I_j^{(2)} &= \int_{x_j}^{x_{j+1}} D \frac{\partial^2 C_a}{\partial x^2} N_j dx = D \frac{dC_a}{dx} \Big|_{x_j}^{x_{j+1}} - D \int_{x_j}^{x_{j+1}} \frac{\partial C_a}{\partial x} \frac{\partial N_j}{\partial x} dx = \\
 &= D \frac{dC_a}{dx} \Big|_{x_j}^{x_{j+1}} - D \int_{x_j}^{x_{j+1}} \frac{\partial}{\partial x} (N_j C_j + N_{j+1} C_{j+1}) \left(-\frac{1}{\Delta x_j} \right) dx = \\
 &= \boxed{-D \frac{dC_j}{dx}} + \frac{D}{\Delta x_j} (-C_j + C_{j+1}).
 \end{aligned}$$

Człon $-D \frac{dC_j}{dx}$

reprezentuje strumień przez brzeg elementu, to znaczy przez węzeł j .

Wprowadzając obliczone całki do I_j , otrzymujemy równanie:

$$I_j = \frac{\Delta x_j}{6} \left(2 \frac{dC_j}{dt} + \frac{dC_{j+1}}{dt} \right) - D \frac{1}{\Delta x_j} (-C_j + C_{j+1}) + D \frac{dC_j}{dx}$$

Obliczenie całki I_{j+1} przeprowadzamy w sposób analogiczny.

Po wykonaniu podobnych obliczeń otrzymujemy następujący wynik:

$$I_{j+1} = \frac{\Delta x_j}{6} \left(\frac{dC_j}{dt} + 2 \frac{dC_{j+1}}{dt} \right) + \frac{D}{\Delta x_j} (-C_j + C_{j+1}) - D \frac{dC_{j+1}}{dx}$$

Zapiszmy otrzymany wynik całkowania w elemencie j , stosując notację macierzową:

$$\int_{x_j}^{x_{j+1}} \left(\frac{\partial C_a}{\partial t} - D \frac{\partial^2 C_a}{\partial x^2} \right) \mathbf{N}^T dx = \mathbf{S}_j \frac{d\mathbf{C}}{dt} + \mathbf{A}_j \mathbf{C} + \mathbf{F}_j$$

gdzie:
$$\frac{d\mathbf{C}}{dt} = \left(\frac{dC_1}{dt}, \dots, \frac{dC_j}{dt}, \dots, \frac{dC_M}{dt} \right)^T$$

$$\mathbf{C} = (C_1, \dots, C_j, C_{j+1}, \dots, C_M)^T,$$

$$\mathbf{F}_j = (0, \dots, F_j, F_{j+1}, \dots, 0)^T.$$

$\mathbf{S}_j =$

	1		j	$j+1$			M
1							
j			S_{jj}	$S_{j,j+1}$			
$j+1$			$S_{j,j+1}$	$S_{j+1,j+1}$			
M							

$\mathbf{A}_j =$

	1		j	$j+1$			M
1							
j			A_{jj}	$A_{j,j+1}$			
$j+1$			$A_{j,j+1}$	$A_{j+1,j+1}$			
M							

Niezerowe elementy macierzy $\mathbf{S}_j$, $\mathbf{A}_j$ i wektora $\mathbf{F}_j$, zgodnie z obliczonymi wcześniej zależnościami, są zdefiniowane następująco:

$$S_{j,j} = \frac{\Delta x_j}{3} \quad S_{j,j+1} = \frac{\Delta x_j}{6} \quad S_{j+1,j} = \frac{\Delta x_j}{6} \quad S_{j+1,j+1} = \frac{\Delta x_j}{3}$$

$$A_{j,j} = \frac{D}{\Delta x_j} \quad A_{j,j+1} = -\frac{D}{\Delta x_j} \quad A_{j+1,j} = -\frac{D}{\Delta x_j} \quad A_{j+1,j+1} = \frac{D}{\Delta x_j}$$

$$F_j = D \frac{dC_j}{dx} \quad F_{j+1} = -D \frac{dC_{j+1}}{dx}$$

Powyższy wynik całkowania w elemencie j podstawiamy do zależności wynikającej z procedury Galerkina:

$$\int_0^L \left(\frac{\partial C_a}{\partial t} - D \frac{\partial C_a}{\partial x^2} \right) \mathbf{N}^T dx = \sum_{j=1}^{M-1} \left(\mathbf{S}_j \frac{d\mathbf{C}}{dt} + \mathbf{A}_j \mathbf{C} + \mathbf{F}_j \right) = \mathbf{0}$$

Wykonanie sumowania po kolejnych elementach daje następujący układ równań różniczkowych zwyczajnych względem czasu:

– dla $j=1$

$$\frac{\Delta x_j}{3} \frac{dC_j}{dt} + \frac{\Delta x_j}{6} \frac{dC_{j+1}}{dt} - \frac{D}{\Delta x_j} (-C_j + C_{j+1}) + D \frac{dC}{dx} \Big|_j = 0$$

– dla $j=2, 3, \dots, M-1$

$$\begin{aligned} \frac{\Delta x_{j-1}}{6} \frac{dC_{j-1}}{dt} + \left(\frac{\Delta x_{j-1}}{3} + \frac{\Delta x_j}{3} \right) \frac{dC_j}{dt} + \frac{\Delta x_j}{6} \frac{dC_{j+1}}{dt} + \\ + \frac{D}{\Delta x_{j-1}} (-C_{j-1} + C_j) - \frac{D}{\Delta x_j} (-C_j + C_{j+1}) = 0 \end{aligned}$$

– dla $j=M$

$$\frac{\Delta x_{j-1}}{6} \frac{dC_{j-1}}{dt} + \frac{\Delta x_{j-1}}{3} \frac{dC_j}{dt} + \frac{D}{\Delta x_{j-1}} (-C_{j-1} + C_j) - D \frac{dC}{dx} \Big|_j = 0$$

W notacji macierzowej:

Rozpisując wyrażenie objęte symbolem sumowania, uzyskujemy

$$\left(\sum_{j=1}^{M-1} \mathbf{S}_j \right) \frac{d\mathbf{C}}{dt} + \left(\sum_{j=1}^{M-1} \mathbf{A}_j \right) \mathbf{C} + \sum_{j=1}^{M-1} \mathbf{F}_j = \mathbf{0}$$

Po wprowadzeniu oznaczeń:

$$\mathbf{S} = \sum_{j=1}^{M-1} \mathbf{S}_j, \quad \mathbf{A} = \sum_{j=1}^{M-1} \mathbf{A}_j, \quad \mathbf{F} = \sum_{j=1}^{M-1} \mathbf{F}_j$$

otrzymuje się

$$\mathbf{S} \frac{d\mathbf{C}}{dt} + \mathbf{A}\mathbf{C} + \mathbf{F} = \mathbf{0}$$

Wymiar układu: równy liczbie węzłów występujących w obszarze, tzn. $M \times M$.

macierz **S** – wynik całkowania pochodnej po czasie,

macierz **A** – wynik całkowania członu dyfuzyjnego,

wektor **F** – reprezentuje strumień przez brzeg, z wyjątkiem pierwszej
i ostatniej pozostałe składowe są równe zero.

Macierze **S** oraz **A** są trójdzielne.

Struktura macierzy **S** złożonej z 6 elementów:

$$S = \begin{array}{|c|c|c|c|c|c|c|} \hline \frac{\Delta x_1}{3} & \frac{\Delta x_1}{6} & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ \hline \frac{\Delta x_1}{6} & \frac{\Delta x_1}{3} + \frac{\Delta x_2}{3} & \frac{\Delta x_2}{6} & 0 & 0 & 0 & 0 \\ \hline 0 & \frac{\Delta x_2}{6} & \frac{\Delta x_2}{3} + \frac{\Delta x_3}{3} & \frac{\Delta x_3}{6} & 0 & 0 & 0 \\ \hline 0 & 0 & \frac{\Delta x_3}{6} & \frac{\Delta x_3}{3} + \frac{\Delta x_4}{3} & \frac{\Delta x_4}{6} & 0 & 0 \\ \hline 0 & 0 & 0 & \frac{\Delta x_4}{6} & \frac{\Delta x_4}{3} + \frac{\Delta x_5}{3} & \frac{\Delta x_5}{6} & 0 \\ \hline 0 & 0 & 0 & 0 & \frac{\Delta x_5}{6} & \frac{\Delta x_5}{3} + \frac{\Delta x_6}{3} & \frac{\Delta x_6}{6} \\ \hline 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & \frac{\Delta x_6}{6} & \frac{\Delta x_6}{3} \\ \hline \end{array}$$

Struktura macierzy **A** złożonej z 6 elementów:

$$\mathbf{A} = \begin{bmatrix} \frac{D}{\Delta x_1} & -\frac{D}{\Delta x_1} & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ -\frac{D}{\Delta x_1} & \frac{D}{\Delta x_1} + \frac{D}{\Delta x_2} & -\frac{D}{\Delta x_2} & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & -\frac{D}{\Delta x_2} & \frac{D}{\Delta x_2} + \frac{D}{\Delta x_3} & -\frac{D}{\Delta x_3} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & -\frac{D}{\Delta x_3} & \frac{D}{\Delta x_3} + \frac{D}{\Delta x_4} & -\frac{D}{\Delta x_4} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & -\frac{D}{\Delta x_4} & \frac{D}{\Delta x_4} + \frac{D}{\Delta x_5} & -\frac{D}{\Delta x_5} & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & -\frac{D}{\Delta x_5} & \frac{D}{\Delta x_5} + \frac{D}{\Delta x_6} & -\frac{D}{\Delta x_6} \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & -\frac{D}{\Delta x_6} & \frac{D}{\Delta x_6} \end{bmatrix}$$

Metoda elementów skończonych sprowadza problem rozwiązania równania różniczkowego cząstkowego do zagadnienia początkowego układu równań różniczkowych zwyczajnych.

Warunek początkowy: dla $t = 0$, $\mathbf{C} = \mathbf{C}_p$,

gdzie $\mathbf{C}_p$ - wektor zawierający początkowe wartości węzłowe funkcji C ,
tzn. odpowiadające chwili $t = 0$.

Do rozwiązania układu można zastosować dowolną metodę rozwiązywania układów równań różniczkowych zwyczajnych.

W tym wypadku: ogólny schemat dwupoziomowy:

$$\mathbf{C}_{t+\Delta t} = \mathbf{C}_t + \Delta t((1-\theta)\mathbf{C}'_t + \theta \cdot \mathbf{C}'_{t+\Delta t})$$

gdzie: Δt – krok czasowy,

$$\mathbf{C}' = d\mathbf{C}/dt.$$

Po zastosowaniu schematu do rozwiązywania układu otrzymujemy:

$$\begin{aligned} (\mathbf{S} + \Delta t \cdot \theta \cdot \mathbf{A})\mathbf{C}_{t+\Delta t} &= \\ &= (\mathbf{S} - \Delta t \cdot (1-\theta)\mathbf{A})\mathbf{C}_t - \Delta t((1-\theta)\mathbf{F}_t + \theta \cdot \Delta t \cdot \mathbf{F}_{t+\Delta t}) \end{aligned}$$

Przyjmując szczególne wartości θ otrzymuje się znane schematy.

Szczególne przypadki schematu zależnie od wartości parametru wagowego θ

θ	Metoda – schemat
1/2	schemat Cranka-Nicolsona
1	schemat Eulera niejawny
0	schemat Eulera jawny
2/3	schemat Galerkina

Jeśli ponadto wprowadzimy dodatkowe oznaczenia:

$$\mathbf{B} = (\mathbf{S} + \Delta t \cdot \theta \cdot \mathbf{A})$$

$$\mathbf{W} = (\mathbf{S} - \Delta t \cdot (1 - \theta) \mathbf{A}) \mathbf{C}_t - \Delta t ((1 - \theta) \mathbf{F}_t + \theta \cdot \Delta t \cdot \mathbf{F}_{t+\Delta t})$$

to finalne równanie można zapisać w ostatecznej postaci:

$$\mathbf{B} \mathbf{C}_{t+\Delta t} = \mathbf{W}$$

Jest to układ algebraicznych równań liniowych.

Jego rozwiązanie w kolejnych krokach czasowych: $t = \Delta t, 2\Delta t, 3\Delta t, \dots$, z uwzględnieniem zadanych warunków brzegowych, jest przybliżonym rozwiązaniem równania dyfuzji. Są nim wartości funkcji C w węzłach. Macierz współczynników układu $\mathbf{B}$ jest macierzą trójdziagonalną.

Komentarz nt uwzględnienia zadanych warunków brzegowych:

Jeśli na obu brzegach zadane są warunki Dirichleta, oznacza to, że w wektorze niewiadomych $\mathbf{C}_{t+\Delta t}$ znana jest pierwsza i ostatnia składowa. Zatem z układu tego należy wyeliminować pierwsze i ostatnie równanie.

Postępowanie takie jest kłopotliwe ponieważ zmienia strukturę układu. Aby nie przekształcać macierzy układu, wygodniej jest zastosować inny sposób uwzględnienia warunków brzegowych.

Pierwsze i ostatnie równanie układu należy zastąpić równaniem wynikającym z zadanych warunków brzegowych, tzn. przyjmując:

$$\begin{aligned} b_{1,1} &= 1, & b_{1,2} &= 0, & w_1 &= C_0(t+\Delta t), \\ b_{M, M-1} &= 0, & b_{M, M} &= 1, & w_M &= C_L(t+\Delta t) \end{aligned}$$

W tym przypadku wektory $\mathbf{F}_t$ i $\mathbf{F}_{t+\Delta t}$ znikają, bo wszystkie ich składowe są równe zero.

Jeśli natomiast na brzegu $x = 0$ zadany jest warunek typu Dirichleta $C_L(t)$, zaś na brzegu $x = L$ warunek typu Neumanna $\partial C / \partial x = \phi_L(t)$, pierwsze równanie układu modyfikujemy jak poprzednio, natomiast ostatnie równanie pozostawiamy bez zmian.

Warunek Neumanna wprowadzamy do układu poprzez wektor $\mathbf{F}_{t+\Delta t}$, którego ostatni element będzie miał wartość równą $\phi_L(t + \Delta t)$.

Przykład rozwiązania równania dyfuzji

1D równanie filtracji ze swobodną powierzchnią, przy pominięciu członu źródłowego ($w = 0$) i po zlinearyzowaniu względem wysokości piezometrycznej h , można zapisać w postaci liniowego równania dyfuzji:

$$\frac{\partial h}{\partial t} - D \frac{\partial^2 h}{\partial x^2} = 0 \quad \text{gdzie} \quad D = \frac{k(h_s - z)}{\mu}$$

gdzie: x, t – położenie i czas,

h – wysokość piezometryczna,

k – współczynnik filtracji,

h_s – średnia wysokość piezometryczna,

z – rzędna spągu warstwy nieprzepuszczalnej,

μ – współczynnik porowatości efektywnej.

Prostokątna grobla ziemna oddziela dwa zbiorniki, w których poziomy wody są zmienne w czasie.

Wyznaczyć zmiany położenia zwierciadła wody w grobli rozwiązując powyższe równanie.

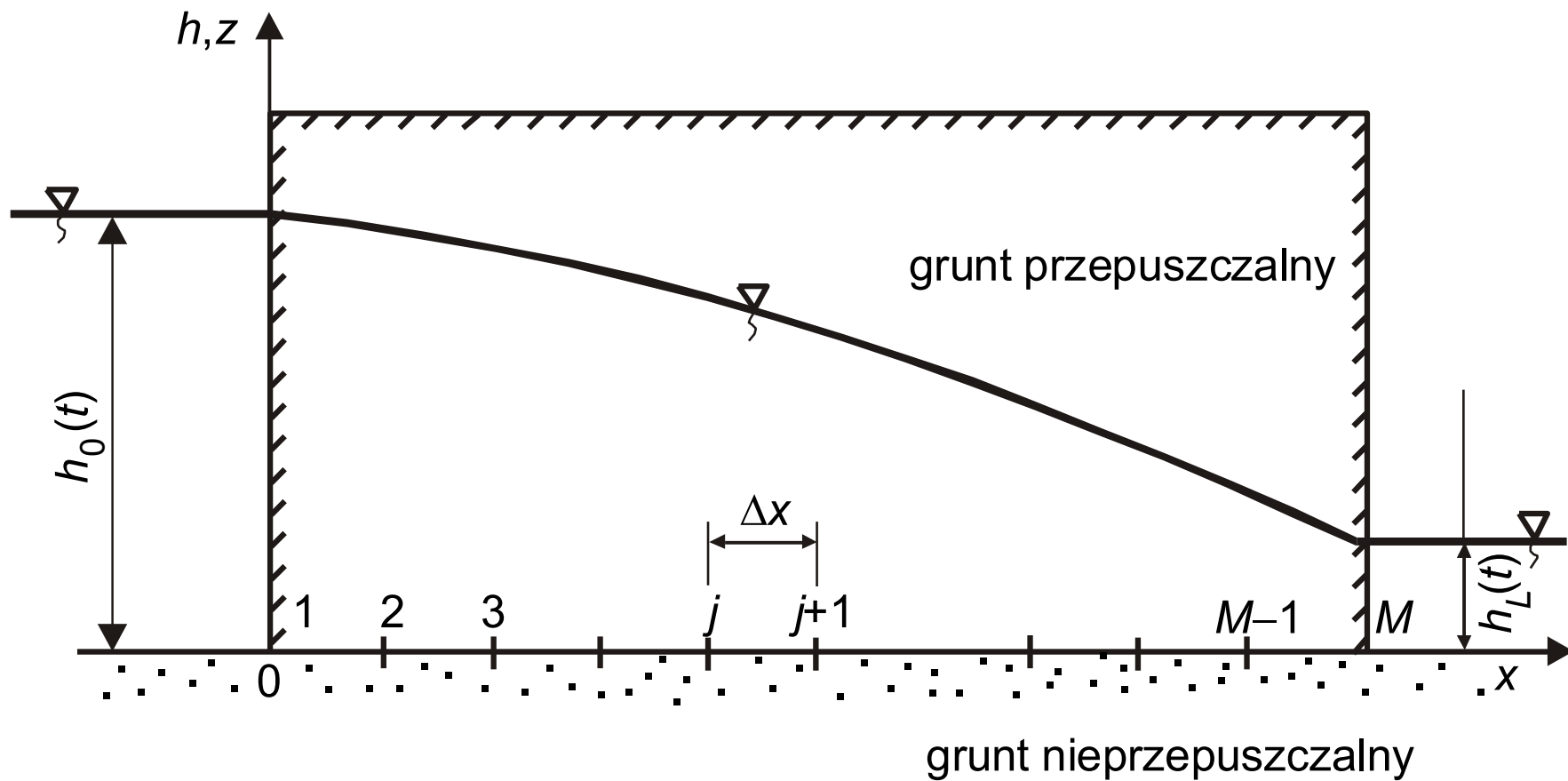
Warunki graniczne:

— warunek początkowy

w chwili $t = 0$ znane jest położenie zwierciadła wody w grobli, czyli $h(x, t = 0) = h_p(x)$,

— warunki brzegowe

na brzegu prawym $x = 0$ i lewym $x = L$ zadane są zmiany położenia zwierciadła wody, czyli $h(x = 0, t) = h_0(t)$, oraz $h(x = L, t) = h_L(t)$.

Rys. Schemat filtracji przez groblę prostokątną.

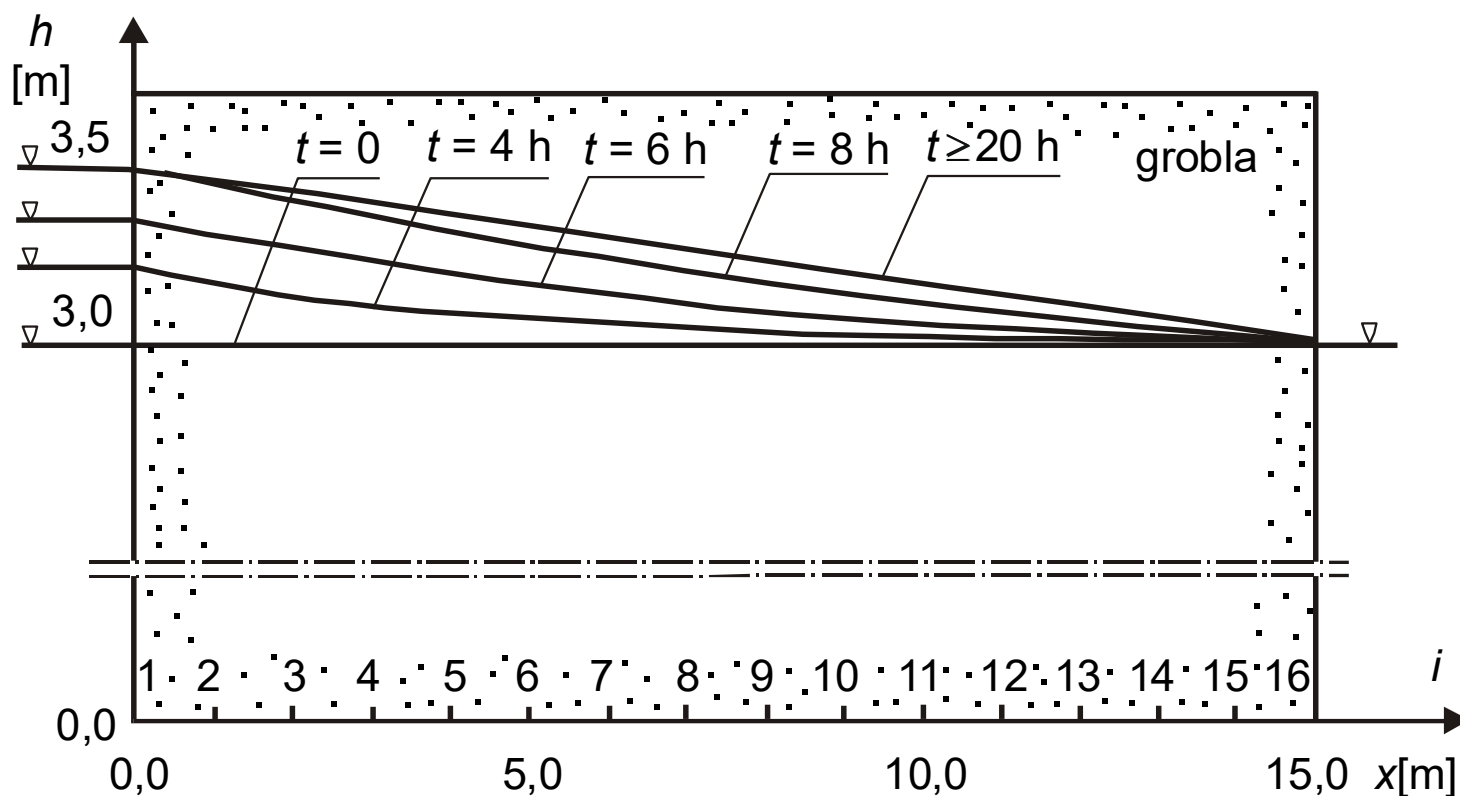
Przyjęte dane:

- groblę podzielono na 15 elementów, przyjmując krok przestrzenny $\Delta x = 1 \text{ m} = \text{const}$,
- porowatość gruntu wynosi $\mu = 0,2$,
- współczynnik filtracji wynosi $k = 1 \text{ m/h}$,
- początkowa rzędna zwierciadła wody wynosi $h_p(x) = H_0 = 3 \text{ m} = \text{const}$,
- zmianę zwierciadła wody na brzegu $x = 0$ opisuje funkcja o postaci

$$h_0(t) = \begin{cases} H_0 & \text{dla } t \leq t_0 \\ H_0 + \frac{H_1 - H_0}{t_1 - t_0} \cdot (t - t_0) & \text{dla } t_0 < t < t_1 \\ H_1 & \text{dla } t \geq t_1 \end{cases}$$

przy czym przyjęto: $t_0 = 2,5 \text{ h}$, $t_1 = 7,5 \text{ h}$, $H_1 = 3,5 \text{ m}$,

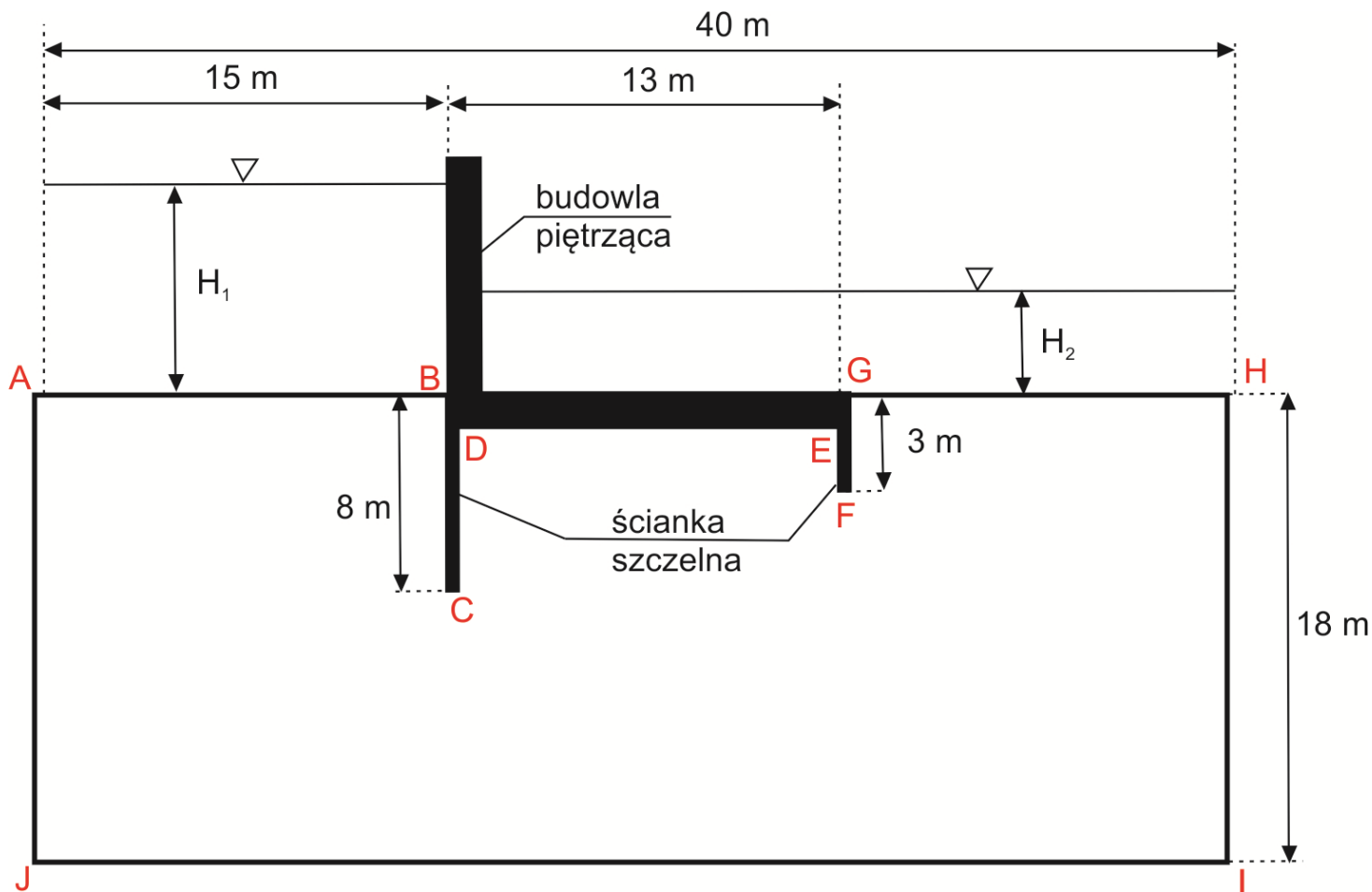
- na brzegu $x = L$ poziom wody jest stały: $h_L(t) = H_0 = \text{const}$,
- średnia głębokość wynosi $h_s = 3,25$ m,
- krok całkowania wynosi $\Delta t = 0,025$ h,
- zjawisko odtworzono dla $0 \leq t \leq 20$ h.

Rys. Chwilowe układy zwierciadła wody w grobli

Rozwiązanie równania Laplace'a metodą elementów skończonych

Filtracyjny ustalony przepływ pod fundamentem budowli piętrzącej.

Rys. Schemat budowli piętrzącej posadowionej na warstwie gruntu

Metoda: rozwiązanie równania Laplace'a:

$$\frac{\partial^2 h}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 h}{\partial y^2} = 0$$

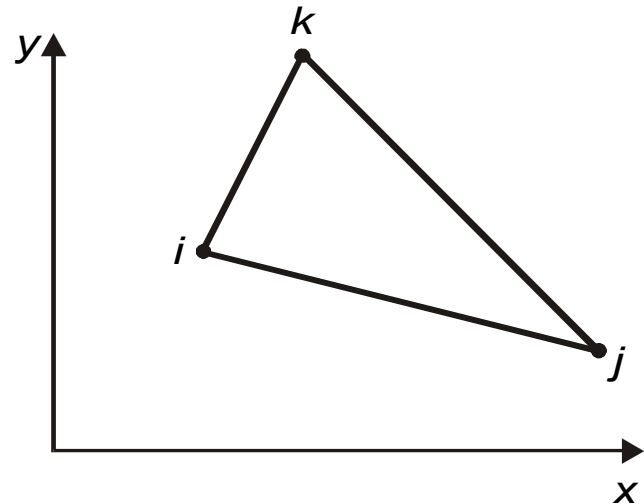
gdzie: x, y – współrzędne przestrzenne,
 h – ciśnienie piezometryczne.

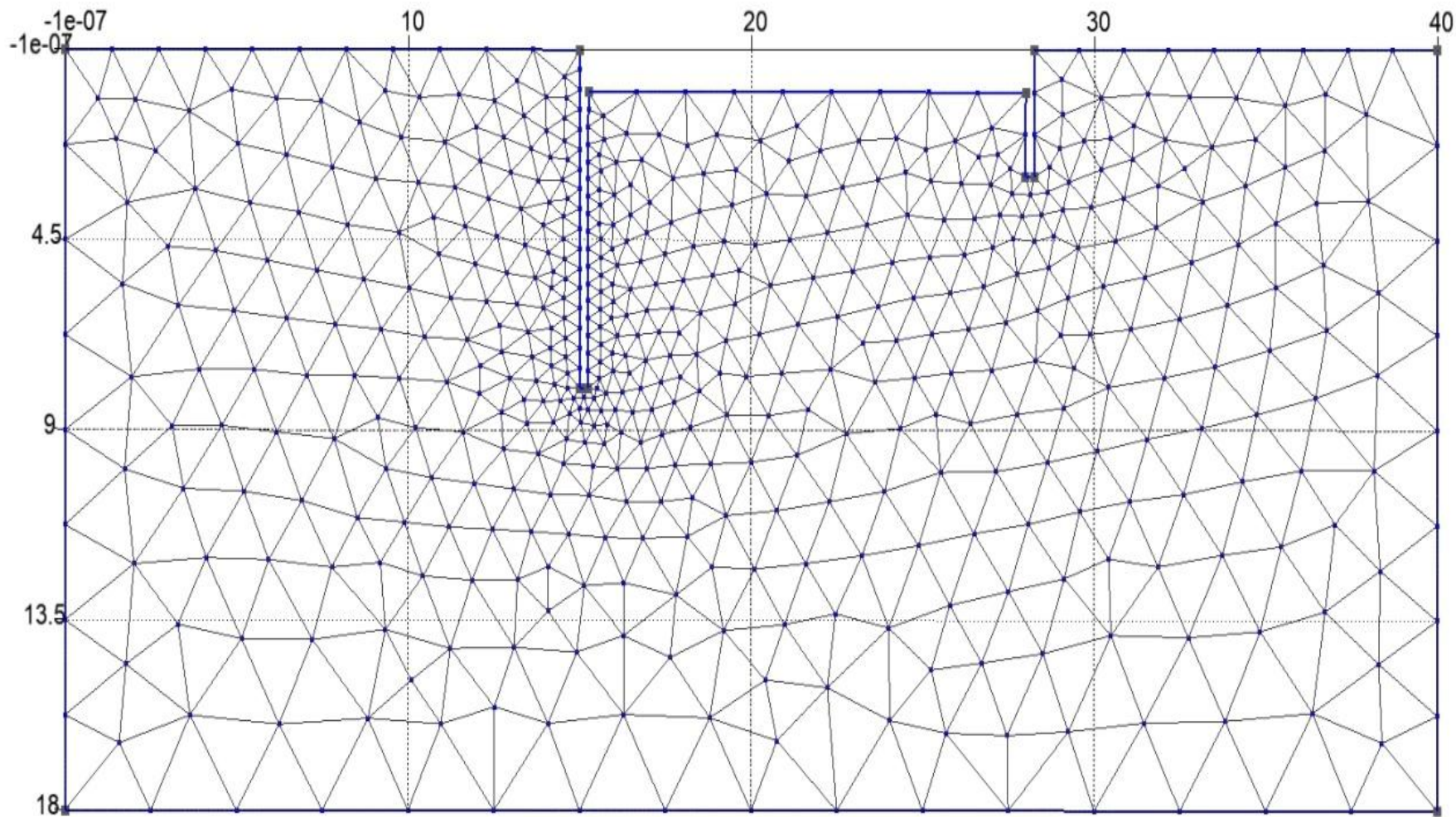
Sformułowanie problemu:

- Zagadnienie brzegowe mieszane (III rodzaju)
- Znaleźć funkcję $h(x, y)$ spełniającą w obszarze rozwiązania równanie Laplace'a, a na jego brzegach następujące warunki brzegowe:
  - brzeg A÷B: $h=H_1$
  - brzeg G÷H: $h=H_2$
  - brzeg A÷J, J÷I, I÷H, B÷C, C÷D, D÷E, E÷F, F÷G: $\partial H / \partial n = 0$

Dyskretyzacja obszaru – generowanie siatki

- Obszar filtracji pokrywamy siatką trójkątów. Trójkąty mogą mieć dowolną wielkość.
- W obszarach spodziewanych dużych gradientów funkcji h siatkę należy zagęścić, natomiast w obszarach małych gradientów h można stosować elementy o większych wymiarach.
- Założenie:
  - elementy trójkątne (3 węzły),
  - liniowe funkcje kształtu.

Rys. Podział obszaru filtracji na elementy skończone
(siatka utworzona w programie **gmsh**)

Aproksymacja funkcji $h(x, y)$:

$$h_a = \mathbf{N}\mathbf{h} = N_i h_i + N_j h_j + N_k h_k$$

gdzie funkcje kształtu $N(x, y)$ definiuje równanie

$$N_l(x, y) = \frac{1}{2F_e} (a_l + b_l x + c_l y); \quad l = i, j, k$$

w którym

- F_e oznacza pole elementu,
- współczynniki a_l, b_l, c_l zależne od współrzędnych węzłów elementu, obliczone są według podanych wcześniej formuł.

Zgodnie z **procedurę Galerkina**:

$$\iint_F \left[\frac{\partial^2 h_a}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 h_a}{\partial y^2} \right] N_l dx dy = 0, \quad (l = 1, 2, \dots, M),$$

gdzie: F – obszar rozwiązania,
 M – liczba węzłów w obszarze rozwiązania F .

Wyrażenie zawiera pochodne drugiego rzędu.

Obniżenie stopienia operatora różniczkowego - przekształcenie Greena:

$$\iint_F \left(\omega \frac{\partial^2 \phi}{\partial x^2} + \omega \frac{\partial^2 \phi}{\partial y^2} \right) dx dy = - \iint_F \left(\frac{\partial \omega}{\partial x} \frac{\partial \phi}{\partial x} + \frac{\partial \omega}{\partial y} \frac{\partial \phi}{\partial y} \right) dx dy + \int_B \omega \frac{\partial \phi}{\partial n} dB$$

gdzie: B – brzeg obszaru F ,
 n – kierunek normalny do brzegu B .

- Całka krzywoliniowa istnieje tylko dla tych elementów, których jeden z boków leży na brzegu B . Reprezentuje ona strumień przez brzeg obszaru. Dla brzegów nieprzepuszczalnych jej wartość jest równa zeru.
- W przypadku zagadnienia filtracji rozwiązywanego metodą elementów skończonych będzie $\omega = N_l$ oraz $\phi = h$.

Warunek Galerkina:

$$\begin{aligned} \iint_F \left(\frac{\partial^2 h_a}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 h_a}{\partial y^2} \right) N_l dx dy &= \iint_F \left(N_l \frac{\partial^2 h_a}{\partial x^2} + N_l \frac{\partial^2 h_a}{\partial y^2} \right) dx dy = \\ &= - \iint_F \left(\frac{\partial N_l}{\partial x} \frac{\partial h_a}{\partial x} + \frac{\partial N_l}{\partial y} \frac{\partial h_a}{\partial y} \right) dx dy + \int_B N_l \frac{\partial h_a}{\partial n} dB = 0, (l = 1, 2, \dots, M) \end{aligned}$$

Warunki graniczne:

- na części brzegu dana jest funkcja h ,
- na części brzegu pochodna tej funkcji normalna do brzegu jest równa zero, czyli
  - na odcinkach brzegu równoległych do osi y obowiązuje warunek:

$$\frac{\partial h}{\partial x} = 0 = \frac{\partial h}{\partial n}$$

- na części brzegu równoległej do osi x obowiązuje warunek:

$$\frac{\partial h}{\partial y} = 0 = \frac{\partial h}{\partial n}$$

Zatem dla przyjętych warunków brzegowych na całym obwodzie B obszaru F będzie obowiązywał warunek

$$\int_B N_l \frac{\partial h}{\partial n} dB = 0$$

Całkę tę można więc pominąć w rozważaniach a zatem warunek Galerkina uprosi się do postaci:

$$\iint_F \left(\frac{\partial N_l}{\partial x} \frac{\partial h_a}{\partial x} + \frac{\partial N_l}{\partial y} \frac{\partial h_a}{\partial y} \right) dx dy = \sum_{e=1}^m \iint_{F_e} \left(\frac{\partial N_l}{\partial x} \frac{\partial h_a}{\partial x} + \frac{\partial N_l}{\partial y} \frac{\partial h_a}{\partial y} \right) dx dy = 0$$
$$(l = 1, 2, \dots, M),$$

gdzie: F_e – pole elementu e ,

m – liczba elementów,

$N_l(x, y)$ – funkcja kształtu związana z węzłem l .

Całkowanie w elemencie o wierzchołkach i, j oraz k

- W elemencie tym tylko 3 składowe wektora funkcji kształtu, a mianowicie N_i , N_j oraz N_k są niezerowe.
- Wszystkie pozostałe funkcje kształtu w elemencie e są równe zero. Zatem dla elementu e należy obliczyć tylko 3 następujące całki:

$$I_l = \iint_{F_e} \left[\frac{\partial N_l}{\partial x} \frac{\partial h_a}{\partial x} + \frac{\partial N_l}{\partial y} \frac{\partial h_a}{\partial y} \right] dx dy, \quad (l = i, j, k)$$

Obliczenie całki dla $i \neq j$.

$$\begin{aligned}
 I_i &= \iint_{F_e} \left[\frac{\partial N_i}{\partial x} \frac{\partial h_a}{\partial x} + \frac{\partial N_i}{\partial y} \frac{\partial h_a}{\partial y} \right] dx dy = \\
 &= \iint_{F_e} \left[\frac{\partial N_i}{\partial x} \frac{\partial}{\partial x} (N_i h_i + N_j h_j + N_k h_k) + \frac{\partial N_i}{\partial y} \frac{\partial}{\partial y} (N_i h_i + N_j h_j + N_k h_k) \right] dx dy = \\
 &= \iint_{F_e} \left\{ \left[\frac{\partial N_i}{\partial x} \frac{\partial N_i}{\partial x} h_i + \frac{\partial N_i}{\partial x} \frac{\partial N_j}{\partial x} h_j + \frac{\partial N_i}{\partial x} \frac{\partial N_k}{\partial x} h_k \right] + \left[\frac{\partial N_i}{\partial y} \frac{\partial N_i}{\partial y} h_i + \frac{\partial N_i}{\partial y} \frac{\partial N_j}{\partial y} h_j \right. \right. \\
 &\quad \left. \left. + \frac{\partial N_i}{\partial y} \frac{\partial N_k}{\partial y} h_k \right] \right\} dx dy = h_i \iint_{F_e} \left[\frac{\partial N_i}{\partial x} \frac{\partial N_i}{\partial x} + \frac{\partial N_i}{\partial y} \frac{\partial N_i}{\partial y} \right] dx dy + \\
 &\quad + h_j \iint_{F_e} \left[\frac{\partial N_i}{\partial x} \frac{\partial N_j}{\partial x} + \frac{\partial N_i}{\partial y} \frac{\partial N_j}{\partial y} \right] dx dy + h_k \iint_{F_e} \left[\frac{\partial N_i}{\partial x} \frac{\partial N_k}{\partial x} + \frac{\partial N_i}{\partial y} \frac{\partial N_k}{\partial y} \right] dx dy.
 \end{aligned}$$

Po podstawieniu pochodnych funkcji bazowych, które są stałe względem zmiennych całkowania, otrzymuje się:

$$\begin{aligned}
 I_i &= h_i \iint_{F_e} \left[\frac{1}{2F_e} b_i \frac{1}{2F_e} b_i + \frac{1}{2F_e} c_i \frac{1}{2F_e} c_i \right] dxdy + \\
 &+ h_j \iint_{F_e} \left[\frac{1}{2F_e} b_i \frac{1}{2F_e} b_j + \frac{1}{2F_e} c_i \frac{1}{2F_e} c_j \right] dxdy + \\
 &+ h_k \iint_{F_e} \left[\frac{1}{2F_e} b_i \frac{1}{2F_e} b_k + \frac{1}{2F_e} c_i \frac{1}{2F_e} c_k \right] dxdy = \\
 &= h_i \left(\frac{1}{4F_e^2} b_i b_i \iint_{F_e} dxdy + \frac{1}{4F_e^2} c_i c_i \iint_{F_e} dxdy \right) + \\
 &+ h_j \left(\frac{1}{4F_e^2} b_i b_j \iint_{F_e} dxdy + \frac{1}{4F_e^2} c_i c_j \iint_{F_e} dxdy \right) + \\
 &+ h_k \left(\frac{1}{4F_e^2} b_i b_k \iint_{F_e} dxdy + \frac{1}{4F_e^2} c_i c_k \iint_{F_e} dxdy \right)
 \end{aligned}$$

Ponieważ $\iint_{F_e} dx dy = F_e$

to ostatecznie całka I_i jest równa:

$$I_i = \frac{1}{4F_e} (b_i b_i + c_i c_i) h_i + \frac{1}{4F_e} (b_i b_j + c_i c_j) h_j + \frac{1}{4F_e} (b_i b_k + c_i c_k) h_k$$

Analogiczne postępowanie dla $N_j(x, y)$ oraz $N_k(x, y)$ daje wynik

$$I_j = \frac{1}{4F_e} (b_j b_i + c_j c_i) h_i + \frac{1}{4F_e} (b_j b_j + c_j c_j) h_j + \frac{1}{4F_e} (b_j b_k + c_j c_k) h_k$$

oraz

$$I_k = \frac{1}{4F_e} (b_k b_i + c_k c_i) h_i + \frac{1}{4F_e} (b_k b_j + c_k c_j) h_j + \frac{1}{4F_e} (b_k b_k + c_k c_k) h_k$$

Stosując notację macierzową wynik całkowania zapisujemy następująco:

$$\iint_{F_e} \left[\frac{\partial \mathbf{N}}{\partial x} \frac{\partial h_a}{\partial x} + \frac{\partial \mathbf{N}}{\partial y} \frac{\partial h_a}{\partial y} \right] dx dy = \mathbf{A}_e \mathbf{h}$$

	1	i	j	k	M	
						h_1
i		$A_{i,i}$	$A_{i,j}$	$A_{i,k}$		h_i
j		$A_{j,i}$	$A_{j,j}$	$A_{j,k}$		h_j
k		$A_{k,i}$	$A_{k,j}$	$A_{k,k}$		h_k
M						h_M

x

Elementy macierzy $\mathbf{A}_e$ są zdefiniowane następująco:

$$A_{i,i} = \frac{1}{4F_e} (b_i b_i + c_i c_i) \quad A_{i,j} = \frac{1}{4F_e} (b_i b_j + c_i c_j) \quad A_{i,k} = \frac{1}{4F_e} (b_i b_k + c_i c_k)$$

$$A_{j,i} = \frac{1}{4F_e} (b_j b_i + c_j c_i) \quad A_{j,j} = \frac{1}{4F_e} (b_j b_j + c_j c_j) \quad A_{j,k} = \frac{1}{4F_e} (b_j b_k + c_j c_k)$$

$$A_{k,i} = \frac{1}{4F_e} (b_k b_i + c_k c_i) \quad A_{k,j} = \frac{1}{4F_e} (b_k b_j + c_k c_j) \quad A_{k,k} = \frac{1}{4F_e} (b_k b_k + c_k c_k)$$

$\mathbf{A}_e$ jest macierzą symetryczną!

W podobny sposób oblicza się całki dla każdego elementu $e = 1, 2, \dots, m$.
Po podstawieniu do ogólnej formuły otrzymamy

$$\sum_{e=1}^m \iint_{F_e} \left[\frac{\partial \mathbf{N}}{\partial x} \frac{\partial h_a}{\partial x} + \frac{\partial \mathbf{N}}{\partial y} \frac{\partial h_a}{\partial y} \right] dx dy = \sum_{e=1}^m (\mathbf{A}_e \mathbf{h}) = 0$$

Zsumowanie rezultatów całkowania w każdym elemencie:

$$\mathbf{A} \cdot \mathbf{h} = \mathbf{0}$$

gdzie $\mathbf{A} = \sum_{e=1}^m \mathbf{A}_e$

Jest to układ algebraicznych równań liniowych.

Macierz $\mathbf{A}$, podobnie jak jej składowe $\mathbf{A}_e$, jest macierzą pasmową i symetryczną.

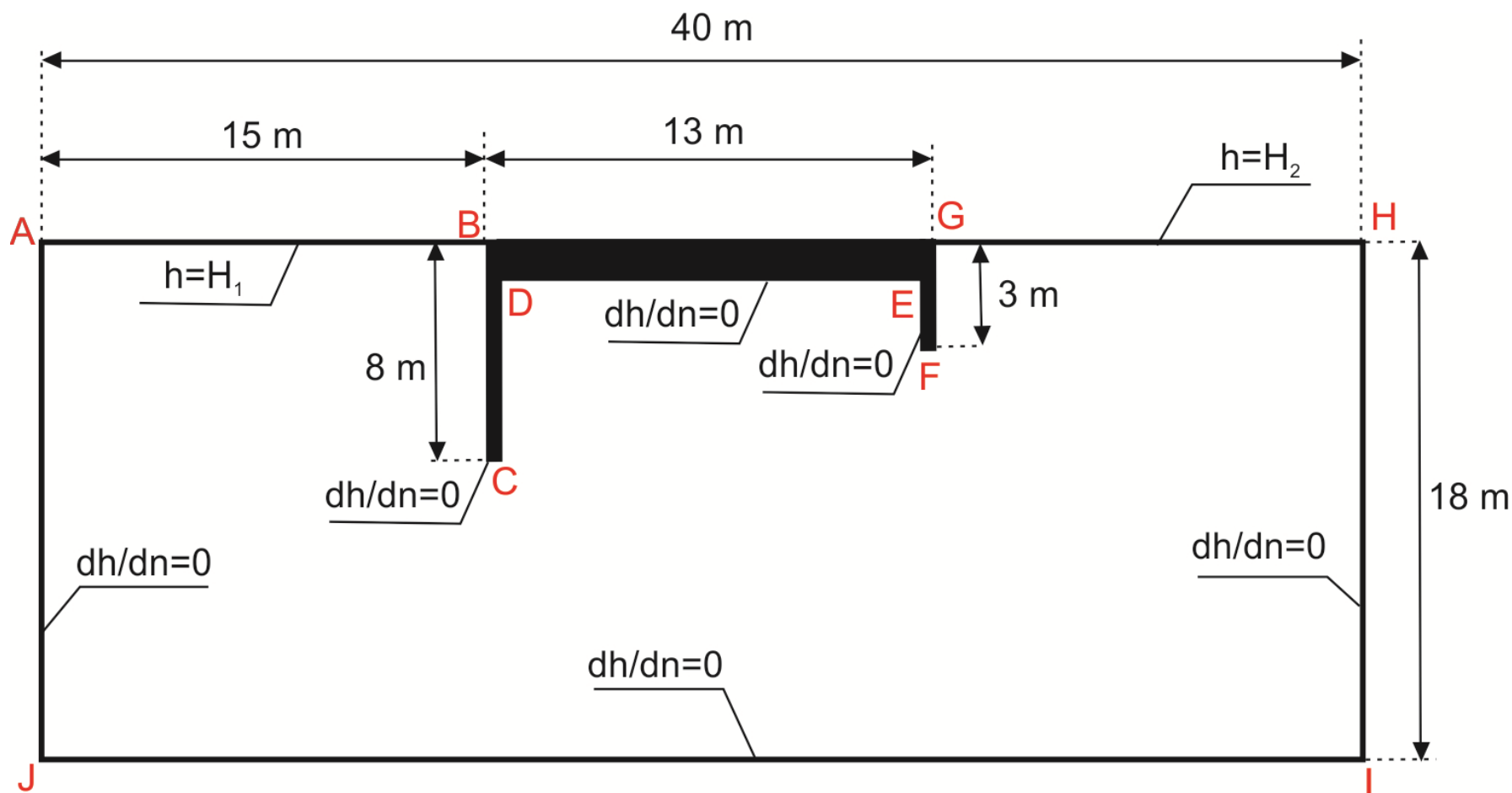
- Do układu należy wprowadzić, przyjęte na etapie formułowania problemu rozwiązania, warunki brzegowe typu Dirichleta.
- Warunek typu Dirichleta oznacza, że w węzłach leżących na brzegu obszaru znane są wartości funkcji h . Oznacza to, że w wektorze $\mathbf{h}$ znane są te jego składowe, które odpowiadają węzłom brzegowym. Zatem z układu należy wyeliminować wymienione składowe, jak i odpowiadające im równania.
- Postępowanie takie jest kłopotliwe, gdyż zmienia strukturę układu równań. Z tego powodu wygodniej jest zastosować inny sposób uwzględnienia warunków brzegowych, niewymagający zmiany macierzy $\mathbf{A}$ i wektora $\mathbf{h}$ (Zienkiewicz, 1972).

Wybór metody rozwiązania układu równań algebraicznych:

- ze względu na zwykle duże rozmiary układu oraz dużą szerokość pasma jego macierzy współczynników, do rozwiązania stosuje się metody iteracyjne.
- metody dokładne mogą być również bardzo efektywne pod warunkiem uwzględnienia symetrii macierzy współczynników oraz zastosowania takiego algorytmu rozwiązania, który będzie operował jedynie niezerowymi elementami macierzy.

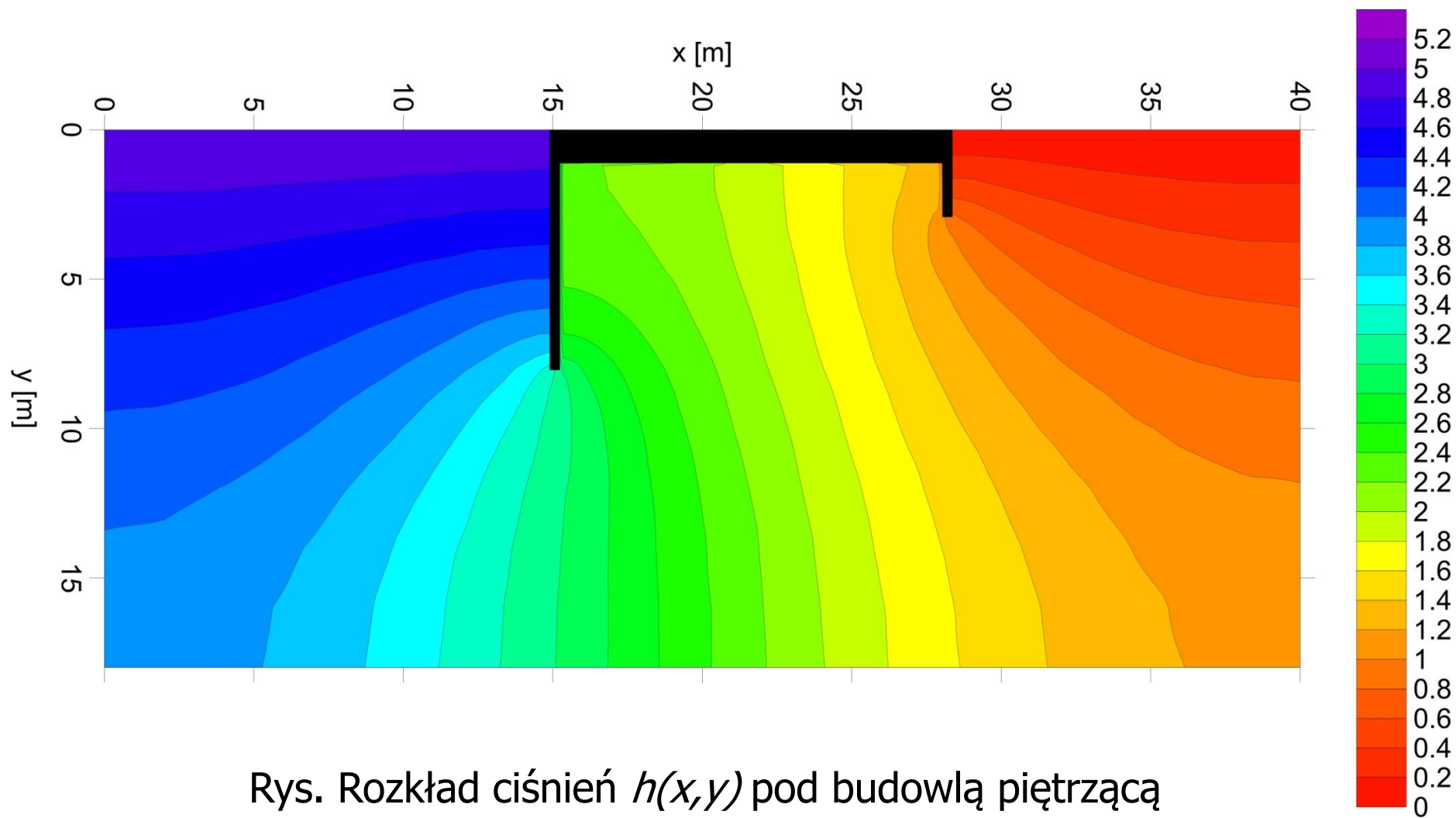
Przykład obliczeń

Przepływ filtracji ustalonej pod budowlą piętrzącą z dwoma ściankami szczelnymi – wyznaczenie **rozkładu ciśnień**.

Rys. Obszar rozwiązywania równania Laplace'a i przyjęte warunki brzegowe

- Przepływ ustalony pod jazem z dwoma ściankami szczelnymi,
- Wysokość nadciśnienia od strony wody górnej $H_1=5$ m, od strony wody dolnej $H_2=0$ m,
- Grunt jednorodny, współczynnik filtracji $k=k_x=k_y=0.0001$ cm/s,
- Wymiar obszaru 18 m x 40 m, fundament zagłębiony na 1.0 m, ścianki o grubości 0.25 m zagłębione na 8 m oraz 3 m.

Równanie Laplace'a można także wykorzystać do wyznaczenia rozkładu funkcji prądu:

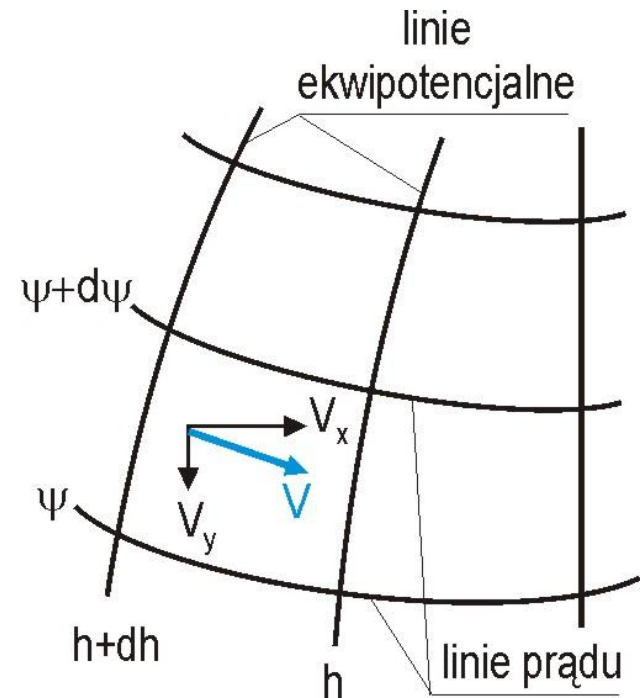
$$\frac{\partial^2 \psi}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 \psi}{\partial y^2} = 0$$

gdzie: x, y – współrzędne przestrzenne,
 ψ – funkcja prądu.

Sformułowanie problemu:

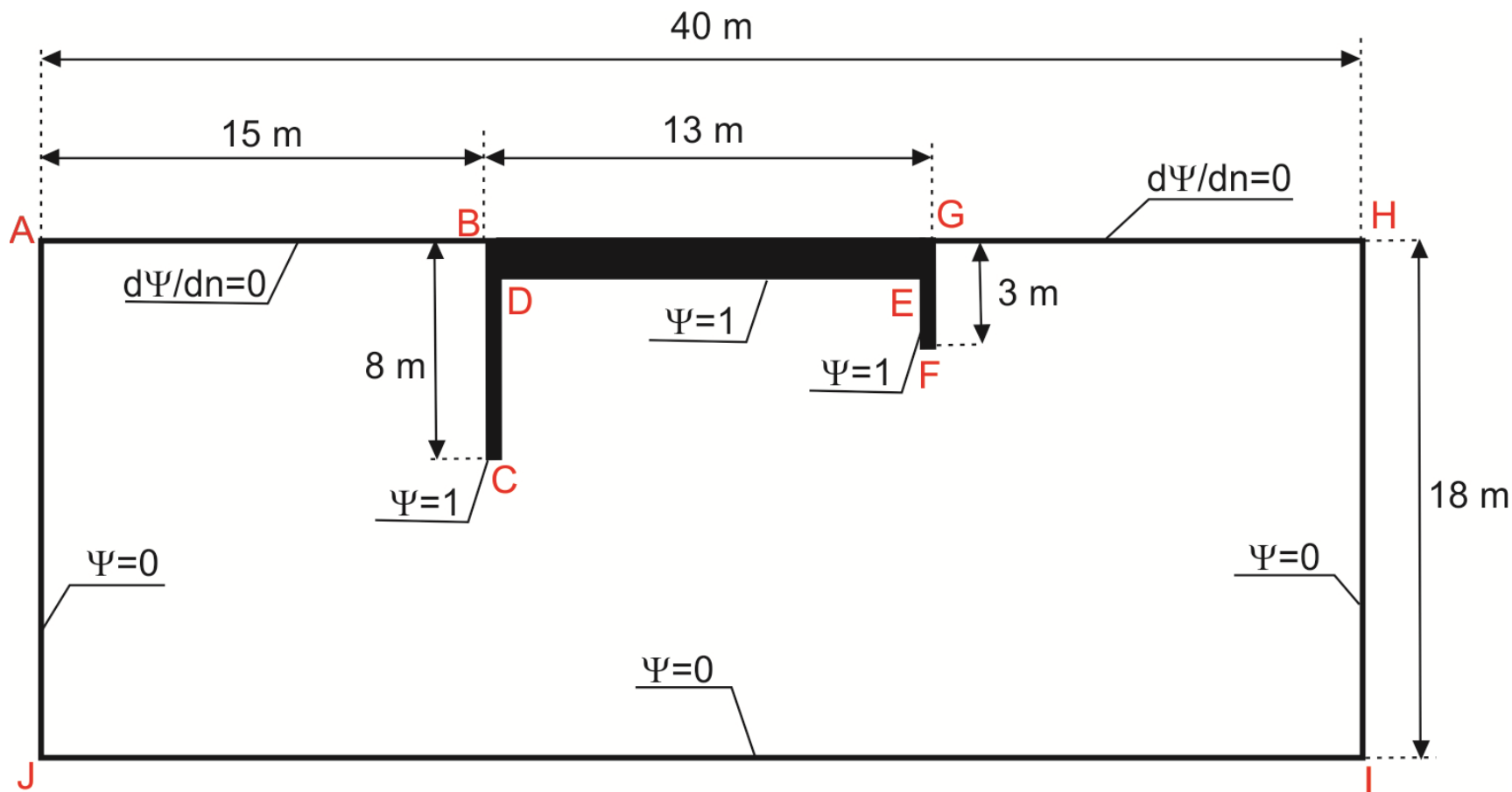
Znaleźć funkcję $\psi(x, y)$ spełniającą w obszarze rozwiązania równanie Laplace'a, a na jego brzegach następujące warunki brzegowe:

- odcinek brzegu A÷B, G÷H: $\partial \psi / \partial n = 0$,
- odcinek brzegu B÷C, C÷D, E÷F, F÷G: $\psi = 1$,
- odcinki brzegu H÷I, I÷J, A÷J: $\psi = 0$.

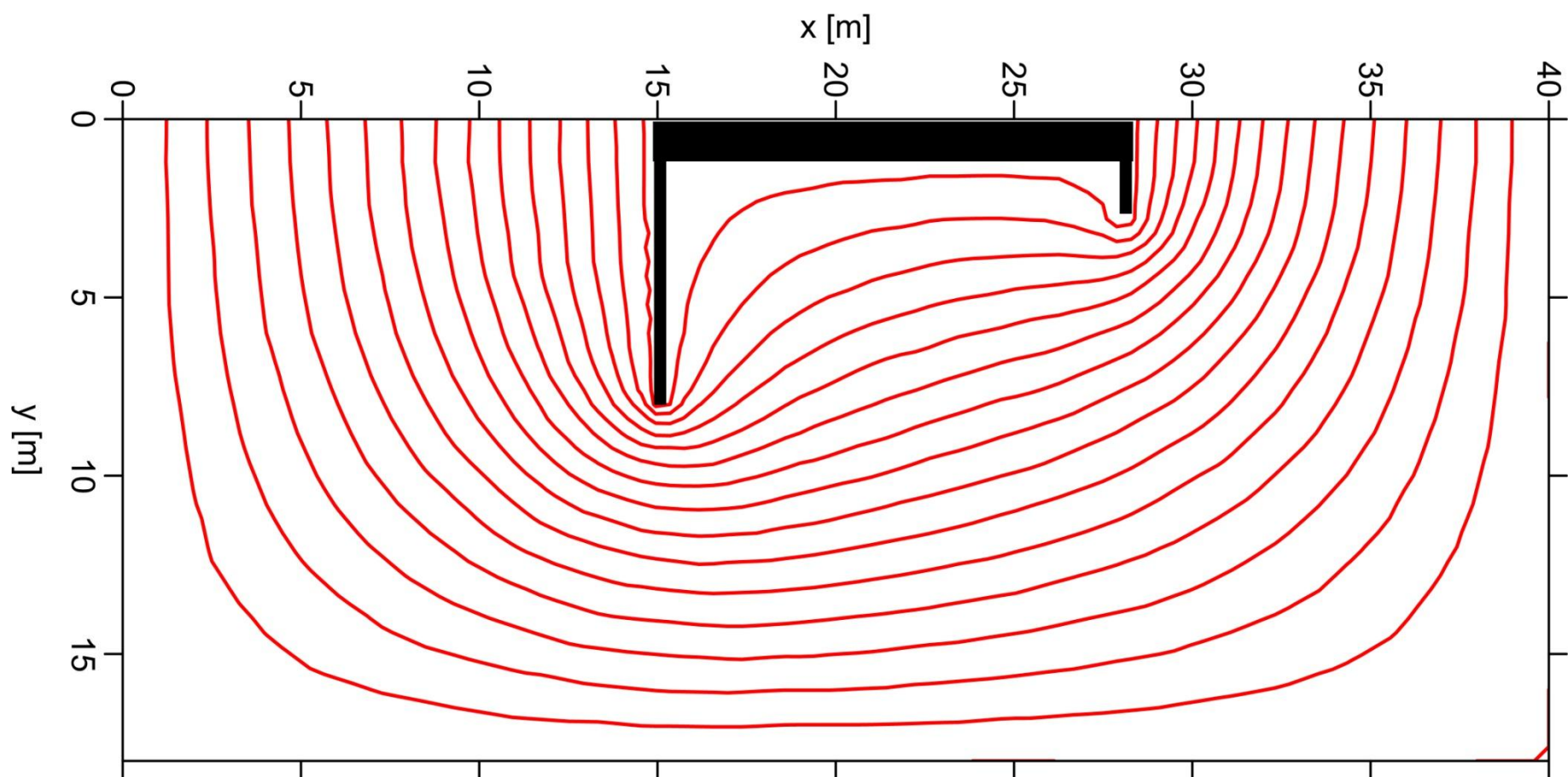

Przykład obliczeń

Przepływ filtracji ustalonej pod budowlą piętrzącą z dwoma ściankami szczelnymi – wyznaczenie rozkładu **funkcji prądu** ψ .

Rys. Obszar rozwiązywania równania Laplace'a i przyjęte warunki brzegowe

Rys. Rozkład funkcji prądu $\psi(x, y)$ pod budowlą piętrzącą